

Załącznik nr 2 do SOPZ

Teoretycznego uzasadnienia realizacji badania przeprowadzenia badania naukowego pn. *Potrzeby osób w kryzysie bezdomności w województwie łódzkim*

I. Teoretyczne uzasadnienie realizacji badania

Nadrzędnym celem planowanego badania jest poszerzenie wiedzy o potrzebach osób z doświadczeniem bezdomności w województwie łódzkim. Zgromadzona wiedza ma służyć do: zwiększania świadomości społecznej w badanym obszarze; zwiększenia kompetencji pracowników instytucji odpowiedzialnych za udzielanie wsparcia osobom z doświadczeniem bezdomności; planowania i prowadzenia działań wspierających zakończenie bezdomności; oraz do stworzenia rekomendacji zakresów merytorycznych projektów realizowanych ze środków europejskich w obszarze kończenia bezdomności.

Analiza *desk research*, stanowiąca tło dla teoretycznego uzasadnienia realizacji badania, wykazała deficyt kompleksowej i usystematyzowanej wiedzy o potrzebach osób z doświadczeniem bezdomności w Polsce, w szczególności wiedzy, której źródłem byłyby same osoby doświadczające tej sytuacji. Wskazano jednocześnie na znaczenie pozyskiwania informacji od osób doświadczających bezdomności dla planowania i skuteczności udzielanego wsparcia na rzecz trwałego zakończenia bezdomności. Zaznaczono występowanie stereotypów w obszarze zarówno definiowania bezdomności, jak i potrzeb doświadczających jej osób oraz rozdzięk między obrazem wynikającym ze stereotypu i obrazem odtwarzanym przez same osoby z doświadczeniem bezdomności. Wskazano także na małe zainteresowanie tym obszarem ze strony jedynej instytucji w Polsce prowadzącej ogólnokrajowe badania zjawiska. W ostatnim ogólnopolskim badaniu liczby osób bezdomnych przeprowadzonym na zlecenie ówczesnego Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w 2019 roku, na terenie województwa łódzkiego zidentyfikowano 1788 osób, w tym 338 kobiet oraz 1450 mężczyzn. Osoby te przebywały w schroniskach (850 osób), noclegowniach (165 osób), ogrzewalniach (87 osób), schroniskach z usługami opiekuńczymi (28 osób), schroniskach dla samotnych kobiet i matek z dziećmi (78 osób) oraz w przestrzeni publicznej i miejscach niekonwencjonalnych, czyli na ulicach w pustostanach i ogródkach działkowych (351 osób). Dodatkowo zidentyfikowano łącznie

87 miejsc w mieszkaniach wspieranych i 203 w mieszkaniach chronionych. Choć w kwestionariuszu do badania przewidziano pytanie dotyczące obszarów, w jakich respondenci oczekiwaliby wsparcia i jakie mają potrzeby, Ministerstwo nie opublikowało wyników odpowiedzi akurat na to pytanie. Jednocześnie Najwyższa Izba Kontroli w raporcie z kontroli dotyczącej działań wspierających i aktywizujących osoby bezdomne (NIK, 2019) wskazała na koncentrację polskich instytucji wspierających na zaspakajaniu podstawowych potrzeb osób z doświadczeniem bezdomności w formie schronienia, posiłku i ubrania oraz na deficyt działań pozwalających realizować potrzeby związane z usamodzielnieniem się i aktywizacją zawodową.

W konsekwencji, w toku analizy *desk research* sformułowano w tym obszarze następujące wnioski dla planowanego badania:

- Przedmiotem badania powinny być potrzeby osób z doświadczeniem bezdomności oraz ich opinia o pożądanym sposobie ich zaspokojenia;
- Potrzebna jest niezapośredniczona wiedza o potrzebach osób z doświadczeniem bezdomności, zatem te osoby powinny być źródłem informacji (respondentami w badaniach) dotyczących badanej tematyki.;
- Respondenci (tj. osoby z doświadczeniem bezdomności) powinni mieć jak największą dowolność w formułowaniu swoich opinii;
- Na potrzeby realizacji badania należy dokonać analizy danych zgromadzonych podczas ogólnopolskiego badania liczby osób w województwie łódzkim MRPiPS z 2019 r. ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzi na pytanie dotyczące obszarów wymagających wsparcia z „Kwestionariusza dotyczącego osoby bezdomnej (2019)”.

W analizie *desk research* wskazano także na istotne dla przedmiotu badania podejścia do definiowania bezdomności. Celowo pominięto definicję Ustawy (Dz. U z dnia 15 kwietnia 2004 r.), w świetle której za osobę bezdomną należy uznać: „osobę *niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowaną na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych, a także osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania*”¹. Definicja ta jest inna niż definicje

¹ Ustawa o pomocy społecznej z roku 2004 (Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 i 2369 oraz z 2021 r. poz. 794 i 803).

rekomendowane do badań i planowania polityk społecznych zarówno przez polskie, jak i międzynarodowe organizacje rzecznicze, badawcze i prawodawcze (m.in. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, European Federation of National Organizations Working with the Homeless FEANTSA, Komisja Europejska). Rekomendowanym podejściem jest koncepcyjna definicja bezdomności FEANTSA oraz „Typologia operacyjna bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego”, zwana ETHOS. W analizie *desk research* uzupełniająco wskazano na definicję „domu” obejmującą cztery „markery”, które musi spełniać miejsce wykorzystywane do mieszkania przez osobę, aby miała ona poczucie „bycia w domu”. Wskazano także na typy bezdomności wyróżniane ze względu na długość jej trwania i współwystępujące problemy zdrowotne w szczególności definicję bezdomności chronicznej.

W konsekwencji w podsumowaniu istotnych dla przedmiotu badania podejść do definiowania bezdomności wskazano następujące wnioski i podstawy teoretyczne dla planowanego badania:

- Doświadczenie bezdomności jest definiowane poprzez znajdowanie się w określonych „sytuacjach mieszkaniowych” – nie poprzez spełnianie definicji ustawowej „osoby bezdomnej”.
- Podstawą teoretyczną dla określania „sytuacji mieszkaniowej” oraz stopnia spełnienia warunków „domności” są: kategorie koncepcyjne bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego, ich operacjonalizacja w postaci typologii ETHOS oraz „markery domności” (wg Padgett).
- Czynniki różnicującymi obraz potrzeb osób z doświadczeniem bezdomności mogą być: (1) „sytuacja mieszkaniowa”, w szczególności stopień spełnienia warunków (domen lub markerów) „domności” według koncepcyjnej definicji bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego FEANTSA oraz (2) stabilność i przewidywalność warunków życiowych (według definicji bezpieczeństwa ontologicznego Giddensa oraz jego związku z posiadaniem domu określonego przez Padgett), a także (3) czas trwania doświadczenia bezdomności (według definicji bezdomności chronicznej stosowanej w polskich wdrożeniach programów „Najpierw mieszkanie” (Wygnańska, 2020).

W obszarze potrzeb w analizie *desk research* wskazano na klasyfikację potrzeb Maslowa jako ramę teoretyczną dla budowania obrazu potrzeb człowieka². Maslow wyróżnił potrzeby podstawowe, na które składają się potrzeby fizjologiczne i bezpieczeństwa, jak również potrzeby wyższe, obejmujące potrzebę miłości i akceptacji, szacunku i uznania oraz samorealizacji. W analizie *desk research* podkreślono fakt powszechnego występowania błędnego przekonania o uniwersalności hierarchii potrzeb, w świetle którego wszyscy ludzie mają taką samą hierarchię zaspokajania potrzeb, w pierwszej kolejności zaspokajają potrzeby niższego rzędu, a dopiero po ich zaspokojeniu potrzeby wyższego rzędu. Równie powszechna wizualizacja hierarchii w formie słynnej „piramidy Maslowa” wzmacnia przekonanie, że osoby, które zajmują się zaspokojeniem potrzeb wyższych niejako stoją na wyższym poziomie rozwoju niż osoby, które skupione są na zaspokajaniu potrzeb niższego rzędu. Choć Maslow faktycznie postawił tezę o hierarchiczności potrzeb (zaspokajaniu potrzeb wyższego rzędu po zaspokojeniu potrzeb niższego rzędu), to jednak koncepcja piramidy nie jest jego autorstwa. Piramida jest uproszczoną, według niektórych wypaczoną, wizualizacją jego teorii, stworzoną przez konsultantów w obszarze zarządzania w formie, która wydała im się przydatna do ich celów³.

W późniejszych badaniach wykazano (Bridgman et al., 2017), że nie ma jednej uniwersalnej hierarchii zaspokajania potrzeb, a ludzie mogą dążyć do zaspokojenia potrzeb różnego rodzaju jednocześnie, na kolejność ich zaspokajania może wpływać sytuacja w jakiej się znajdują. Przykładem jest obserwacja, zgodnie z którą wśród żyjących w skrajnym ubóstwie w stanie wojny, lub długotrwałego bezrobocia, istnieją osoby, które mimo niemożliwości zaspokojenia części potrzeb fizjologicznych dążą do zaspokojenia potrzeby samorealizacji np. poprzez zaangażowanie religijne.

Ze względu na populację, której dotyczy planowane badanie (ludzie z doświadczeniem bezdomności), w analizie *desk research* w obszarze potrzeb przywołano dodatkowo koncepcję bezpieczeństwa ontologicznego Giddensa (1991) i jej związek z brakiem domu charakteryzującego się określonymi „markerami” domu (Padgett, 2007). Bezpieczeństwo ontologiczne to poczucie sensu wynikające z uporządkowania i ciągłości doświadczenia

² Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396 (<https://doi.org/10.1037/h0054346>) (tłumaczenie: Maslow A. (2006) Motywacja i osobowość. Warszawa, PWN).

³ Bridgman, T., Cummings, S., Ballard, J. (2017) Triangulating Maslow's Hierarchy of Needs: The Construction of Management Studies' Famous Pyramid, *Academy of Management Proceedings*, nr 1 (30.11.2017. <https://doi.org/10.5465/AMBPP.2017.14177abstract>).

ludzkiego. Jest ono zależne od zdolności człowieka do nadawania znaczenia własnemu życiu, które to znaczenie odnajduje się w doświadczaniu pozytywnych emocji, stabilności, braku chaosu i niepokoju. Według Pawłuszko (2018) bezpieczeństwo ontologiczne oznacza znajomość odpowiedzi na fundamentalne pytania egzystencjalne dotyczące ludzkiego życia, a brak poczucia tego rodzaju bezpieczeństwa oznacza niepewność co do własnej tożsamości.

Badaczka bezdomności Deborah Padgett badała znaczenie „domności” dla bezpieczeństwa ontologicznego porównując relacje osób będących uczestnikami programu „Najpierw mieszkanie” (dalej: NM) z relacjami osób korzystających ze schronienia w formie zapewnianej przez tradycyjny system wsparcia z tytułu bezdomności. NM to program opierający się na pięciu kluczowych wartościach: prawie do mieszkania; samostanowienia, czyli decydowania o celach i działaniach podejmowanych na rzecz ich realizacji; zdrowienia, czyli doceniania każdego kroku w stronę poprawy szeroko rozumianego dobrostanu w sferze zdrowia fizycznego, psychicznego (również uzależnień); zindywidualizowanego wsparcia; oraz zakorzenienia w środowisku (Tsemberis 2010; Wygnańska, 2020). Zgodnie z zasadą prawa do mieszkania uczestnicy programu, od momentu wyrażenia takiej woli, mogą gospodarować w samodzielny mieszkaniu. Posiadają na nie umowę najmu lub pobytu, mogą w nim decydować o swoich działaniach, mają zapewnione wsparcie z zewnątrz nie mogą zostać usunięci z lokum z powodu warunków innych, niż ogólnie przyjęte zasady najmu (płatność czynszu, przestrzeganie zasad porządku sąsiedzkiego, nie podnajmowanie osobom trzecim). W tak rozumianym „domu” mieszkały osoby z grupy badawczej Padgett. Osoby z grupy kontrolnej korzystały ze schronienia w postaci mieszkania wspieranego, zazwyczaj dzielonego z innymi osobami, objętego regulaminem odnoszącym się m.in. do przyjmowania substancji psychoaktywnych, planu dnia, monitoringu przestrzegania regulaminu. Ze względu na łamanie regulaminu miały one do czynienia z częstymi zmianami miejsc schronienia i, co za tym idzie, osób wspierających.

Dodatkowo w analizie *desk research* wskazano na „Karty praw osób doświadczających bezdomności” jako dobry punkt wyjścia do stworzenia klasyfikacji potrzeb właściwej dla osób doświadczających bezdomności – autorami kart są te osoby.

W konsekwencji w obszarze potrzeb sformułowano następujące wnioski dla planowanego badania:

- Podstawą teoretyczną dla określenia potrzeb jest klasyfikacja potrzeb Masłowa.
- W społeczeństwie istnieje błędne przekonanie, że po pierwsze, istnieje uniwersalna hierarchia potrzeb, właściwa dla każdego człowieka, po drugie, potrzeby zaspokajane są stopniowo: potrzeby wyższe następują dopiero po zaspokojeniu potrzeb podstawowych.
- Potrzebą osób z doświadczeniem bezdomności może być potrzeba bezpieczeństwa ontologicznego (stałość i przewidywalność otoczenia życiowego), poczucie sensu wynikające z uporządkowania i ciągłości doświadczenia ludzkiego.
- Uzupełniającą informację o możliwych potrzebach osób doświadczających bezdomności może stanowić operacjonalizacja potrzeb odtworzona na podstawie „Karty praw osób doświadczających bezdomności”.

1.2.1 Definicja badanej populacji i mapa rodzajów sytuacji mieszkaniowych

Zgodnie z definicją koncepcyjną FEANTSA bezdomność oznacza znajdowanie się w określonych sytuacjach mieszkaniowych lub życiowych, które w różny sposób wykluczają osoby z doświadczenia „domności”. Według definicji koncepcyjnej istnieją trzy tzw. „domeny”, które konstytuują „dom”⁴. Pierwsza z nich to domena fizyczna, w skrócie „dach nad głową”, czyli przestrzeń, lokum pozwalające na zaspokojenie potrzeb człowieka w zakresie ochrony przed warunkami atmosferycznymi, zimnem, gorącem, deszczem, wiatrem. Druga domena określana prawną, oznacza posiadanie gwarancji ochrony posiadanych dóbr i tytułu prawnego dotyczącego zajmowanego lokum. Trzecia domena określana społeczną oznacza możliwość zachowania prywatności oraz czerpania satysfakcji z relacji społecznych, w tym np. małżeństwa, związku partnerskiego, rodzicielstwa, dzieciństwa, przyjaźni (Edgar, Meert, 2005).

Ze względu na brak którejś domeny lub domen odnoszących się do sytuacji mieszkaniowej osoby, przyporządkowuje jej sytuację życiową do jednej z czterech kategorii koncepcyjnych bezdomności lub wykluczenia mieszkaniowego:

- dachu nad głową (żadna domena nie jest zaspokojona),

⁴ Dosłowne tłumaczenie angielskiego terminu „domain”, które przyjęło się w polskiej literaturze przedmiotu oznaczające obszary, zakresy, wymiary.

- brak mieszkania (żadna domena nie jest zaspokojona w pełni, domena fizyczna w największym stopniu),
- niezabezpieczonego mieszkania (zaspokojona domena fizyczna, w różnym stopniu domena społeczna, w najmniejszym stopniu domena prawna),
- nieadekwatnego mieszkania (niezaspokojona domena fizyczna, w różnym stopniu prawa, zaspokojona domena społeczna).

Do każdej kategorii koncepcyjnej przypisane są kategorie operacyjne oznaczające konkretne sytuacje mieszkaniowe/życiowe np. pobyt na ulicy, pobyt w schronisku, czy też mieszkanie “kątem” u znajomych lub mieszkanie w lokalu nie spełniającym standardów budowlanych. Kategorii operacyjnych jest trzynaście, każda z nich posiada definicję opisową.

Z danych zgromadzonych w ogólnopolskim badaniu liczby osób bezdomnych MRPiPS (2019) wynika, że w województwie łódzkim występują następujące sytuacje mieszkaniowe właściwe dla osób uznawanych za bezdomne: przebywanie na ulicach w pustostanach i ogródkach działkowych, przebywanie w noclegowni, przebywanie w ogrzewalni, przebywanie w schronisku, przebywanie w schronisku z usługami opiekuńczymi, przebywanie w schronisku dla samotnych kobiet i matek z dziećmi, przebywanie w mieszkaniu chronionym. Ze względu na okres jaki minął od przeprowadzenia badania MRPiPS dane te mogły się zdezaktualizować.

Ponadto niektóre osoby w ramach procesu wychodzenia z bezdomności trafiają do lokali z zasobów gmin dla osób o niskich dochodach i w trudnej sytuacji mieszkaniowej (tzw. lokale socjalne i komunalne, wynajmowane na czas określony lub nieokreślony). Przeniesienie się do takiego lokalu jest rozumiane jako udane zakończenie indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności (osoba, wcześniej bezdomna, trafia do mieszkania, zatem przestaje spełniać definicję ustawową bezdomności). Podobne przekonanie występuje w odniesieniu do osób, które po pobycie w instytucjach “dla bezdomnych” przeprowadziły się do prywatnie wynajmowanych pokoi lub mieszkań, które często dzielą ze współlokatorami. Sytuacje te nie były objęte badaniem bezdomności MRPiPS, ponieważ nie są objęte ustawową definicją bezdomności. Skoro istnieje przekonanie, że wspomniana sytuacja mieszkaniowa oznacza wyjście z bezdomności, inaczej mówiąc “domność”, należałoby sprawdzić w jakim stopniu spełnia ona markery “domu” przywoływane przez Padgett. Autorka ta zakłada, że dla poczucia “domności” ważne jest zarówno

posiadanie „dachu nad głową”, jak i subiektywnego poczucia, że jest się „w domu” i przywołuje (za Dupuis i Thorns) cztery „markery” lub warunki „domu”:

- dom zapewnia stabilność w sferze materialnej i społecznej;
- dom jest miejscem wykonywania codziennych czynności związanych z egzystencją człowieka;
- dom jest miejscem, w którym osoba czuje, że sprawuje kontrolę nad swoim życiem, ponieważ czuje się wolna od monitorowania charakterystycznego dla mieszkania w placówkach;
- dom jest bezpieczną bazą, wokół której konstruowana jest tożsamość.

Na podstawie powyższych przyjęto definicję badanej populacji oraz stworzono mapę rodzajów „sytuacji mieszkaniowych” stanowiącą ramę koncepcyjną dla planowanego badania.

Badana populacja to osoby z doświadczeniem bezdomności. Obejmuje ona zarówno osoby, które aktualnie doświadczają bezdomności, są w kryzysie bezdomności, znajdując się np. w miejscach niemieszkalnych, placówkach „dla bezdomnych” jak i osoby, które mają doświadczenie kryzysu bezdomności, ale aktualnie przebywają w sytuacjach oznaczających w powszechnym przekonaniu „domność”, a w rozumieniu przyjętym w systemie wsparcia wobec bezdomności „wyjście z bezdomności”, „usamodzielnienie się”. Do sytuacji tych zalicza się zarówno przebywanie w tzw. lokalach miejskich (socjalnych, komunalnych, na czas określony, nieokreślony) jak i wynajmowanych prywatnie pokojach, mieszkaniach. Osoby z ostatniej grupy, w świetle ustawowej definicji bezdomności nie są zaliczane do „osób bezdomnych”, ponieważ mieszkają w lokalach mieszkalnych. Jednak w świetle współczesnych rekomendacji i doświadczeń płynących m.in. z realizacji programów „Najpierw mieszkanie”, samo przebywanie w lokalu nie kończy bezdomności, a jej doświadczenie długotrwale determinuje sposób funkcjonowania lokatorów i ich potrzeby. Określenie „osoby z doświadczeniem bezdomności” obejmuje wszystkie opisane grupy.

1.2.2. Definiowanie obrazu potrzeb

Potrzeba w najprostszym w rozumieniu to stan, w którym osoba uświadamia sobie, że jej czegoś brakuje, ma poczucie niespełnienia, doświadcza napięcia, niepokoju, co z kolei powoduje, że odczuwa motywację do likwidacji braku czy też zaspokojenia niespełnienia.

Według Masłowa ludzkie potrzeby można sklasyfikować w pięciu grupach jako: fizjologiczne, bezpieczeństwa, miłości i przynależności, szacunku i uznania oraz samorealizacji. Dwie pierwsze grupy Masłow uznał za potrzeby podstawowe, pozostałe za potrzeby wyższego rzędu. Potrzebę schronienia Masłow zaliczył do potrzeb fizjologicznych, czyli takich, których zaspokojenie warunkuje przetrwanie ludzkiego organizmu. Nie doprecyzował jednak jaką formę musi mieć schronienie, aby uznać, że potrzeba jest zaspokojona. Pojawia się zatem pytanie czy do tej grupy potrzeb zaliczyć należy wyłącznie schronienie rozumiane jako „dach nad głową”, spełniające tylko domenę fizyczną np. pobyt w noclegowni, schronisku czy także schronienie spełniające wszystkie domeny domu posiadające wszystkie jego „markery”? Pytając inaczej: potrzeby z jakiej grupy zaspokaja dom posiadający wszystkie domeny/markery?

Jak wykazano w analizie *desk research* głęboko zakorzenionym konstruktem w świadomości społecznej jest „piramida potrzeb Masłowa”, czyli hierarchia zakładająca zaspokajanie potrzeb wyższego rzędu dopiero po zaspokojeniu potrzeb niższego rzędu. Konstrukta ten wydaje się mieć odzwierciedlenie w zasadach funkcjonowania tradycyjnego systemu wsparcia z tytułu bezdomności w Polsce. System ten opiera się o rozwiązania wypracowane na początku lat 90-tych, sankcjonowane m.in. ustawową definicją bezdomności funkcjonującą w niemal niezmienną formę od 2000 r.⁵ oraz minimalnymi standardami usług dla osób bezdomnych obejmującymi: ogrzewalnię, noclegownię, schronisko i schronisko z usługami opiekuńczymi⁶ (2018). Standardy „usług dla bezdomnych” nie obejmują żadnych form wsparcia mieszkaniowego. W standardowej pracy socjalnej z osobami doświadczającymi bezdomności, w tak zwanym głównym nurcie, zakłada się, że osoba bezdomna przebywająca na ulicy w miejscu niemieszkalnym powinna (1) najpierw uzyskać schronienie w noclegowni, (2) po osiągnięciu większej gotowości, której powszechnym wyznacznikiem jest abstynencja przenieść się do schroniska i poddać indywidualnemu programowi wychodzenia z bezdomności, (3) podjąć działania na rzecz aktywizacji zawodowej i usamodzielnienia się, (4) które będzie mogła

⁵ Definicję osoby bezdomnej wprowadzono do ustawy o pomocy społecznej z 1990 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 87, poz. 506) dopiero Ustawą z dnia 21 stycznia 2000 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem administracji publicznej (Dz.U. z dn. 21 stycznia 2000 r. nr 12, poz. 136). W obowiązującej obecnie w Ustawie o pomocy społecznej z roku 2004 (Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 i 2369 oraz z 2021 r. poz. 794 i 803) definicji osoby bezdomnej wskazano, że osoba bezdomna to również taka, która z różnorodnych powodów, mniej lub bardziej zależnych od niej samej, nie ma możliwości zamieszkania w dotychczasowym lokum.

⁶ Rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 kwietnia 2018 r. w sprawie minimalnych standardów noclegowni, schronisk dla osób bezdomnych, schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi i ogrzewalni (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000896/O/D20180896.pdf>).

praktykować w mieszkaniu wspieranym/treningowym, (5) aby ostatecznie osiągnąć gotowość do przeniesienia się do samodzielnego lokalu mieszkalnego, co będzie oznaczało „wyjście z bezdomności”. Opis ten jest krzywdzący dla wielu inicjatyw, organizacji i instytucji działających poza „systemem drabinkowym” i wspierających proces kończenia bezdomności w inny sposób (np. zespoły pogłębionej pracy socjalnej w ośrodkach pomocy społecznej), jednak ich podejście wciąż ma charakter jednostkowy i nie jest przekładane w działaniach państwa na powszechne rozwiązania systemowe. Wpisane w polski system wsparcia (błędne) przekonanie o kolejności zaspokajania potrzeb i jej uniwersalności zostały potwierdzone przez wyniki kontroli NIK: efektywnie zaspokajane są potrzeby posiłku, ubrania i schronienia (w formie noclegowni i schronisk), a potrzeby aktywizacji zawodowej i usamodzielnienia są na drugim planie.

W kontekście hierarchii potrzeb osób z doświadczeniem bezdomności istotnym faktem jest to, że poszczególne szczeble systemu wsparcia do nich adresowanego układają się w hierarchię wyznaczoną przez poziom zaspokajania potrzeb przez daną usługę. Ogrzewalnie i noclegownie zapewniają zaspokojenie potrzeb fizjologicznych poprzez posiłek, miejsce do spania na krześle lub na łóżku w zadaszonym, ogrzewanym pomieszczeniu, dostęp do bieżącej wody, ubikacji i łazienki. Schroniska stojące w hierarchii wyżej teoretycznie pozwalają na zaspokojenie dodatkowych potrzeb poprzez np. ofertę pracy socjalnej, aktywizacji zawodowej, terapii uzależnień, i dalej mieszkania treningowe teoretycznie w większym stopniu zaspokajają potrzebę prywatności (mniejsze pomieszczenia), a mieszkania socjalne potrzebę stabilności i przewidywalności w postaci posiadania przez użytkownika umowy najmu gwarantowanej prawnie oraz samostanowienia czyli możliwości decydowania o swoim planie dnia.

Powstaje pytanie, czy takie – zgodne z „piramidą Masłowa” – zaplanowanie procesu wychodzenia z bezdomności jest spójne z uznawaną przez osoby doświadczające bezdomności hierarchią ich potrzeb (jeśli istnieje taka, uniwersalna hierarchia potrzeb uznawana w tej zbiorowości)? Zdaje się temu przeczyć hierarchia wynikająca z zapisów „Karty praw osób doświadczających bezdomności”. Jej twórcy – osoby z doświadczeniem bezdomności – jasno wyrazili prymat prawa do zakończenia bezdomności w formie dostępu do samodzielnego mieszkania jako prawa wyższego rzędu, lokowanego wyżej, niż prawo do tymczasowego schronienia, prywatności, usług ratujących życie i innych. Mocno podkreślili też dużą wagę prawa do prywatności.

Znaczenie posiadania domu, również subiektywnego poczucia „bycia w domu”, a nie schronienia, tj. nie wyłącznie „dachu nad głową”, podkreśla Padgett (2007) powołując się na wyniki badań

o związku domu i bezpieczeństwa ontologicznego Giddensa (1991). Bezpieczeństwo ontologiczne to „poczucie dobrostanu wynikające ze stabilności/ niezmienności (ang. constancy) otoczenia społecznego i materialnego, które z kolei stanowią platformę dla budowania tożsamości i samorealizacji”. W tym znaczeniu brak domu zaburza poczucie tożsamości, stanowiące podstawę dla funkcjonowania każdej osoby ludzkiej i stanowi istotną przeszkodę w motywacji do zadbania o jej dobrostan np. podejmowania działań niezbędnych do zakończenia bezdomności. W kontekście przytoczonych informacji powstaje pytanie, czy zasadne jest oczekiwanie od osoby z doświadczeniem bezdomności, znajdującej się w „sytuacji mieszkaniowej” nie spełniającej domen „domności”, podejmowania działań na rzecz rozwiązania swoich problemów? Czy, często sygnalizowane przez pracowników systemu wsparcia z tytułu bezdomności, odmawianie przez osoby z doświadczeniem bezdomności skorzystania z proponowanej pomocy, czasem wręcz niechęć i zniecierpliwienie pojawiające się przy okazji kolejnych propozycji np. miejsca w noclegowni dla osoby przebywającej w przestrzeni publicznej, nie wynikają z braku poczucia bezpieczeństwa ontologicznego? Czy dla efektywności usług społecznych nie jest zasadne zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa ontologicznego najpierw? W tym kontekście – efektywności procesu kończenia bezdomności – w *desk research* wskazano, że oprócz potrzeb ważnym obszarem życia osób z doświadczeniem bezdomności są cele życiowe. Odgrywają one dużą rolę w motywowaniu do zmiany oraz jej osiąganiu na poziomie indywidualnym. Czy zatem nie byłoby zasadne przekierowanie nacisku w formule usług społecznych na diagnozowanie celów użytkowników usług zamiast ich potrzeb?

Jeśli osoby z doświadczeniem bezdomności klasyfikują potrzebę domu, a nie tylko schronienia, jako potrzebę fizjologiczną czyli niezbędną do przetrwania, jej zaspokojenie stawiają na pierwszym miejscu w hierarchii swoich potrzeb, to system wsparcia obecnie funkcjonujący w Polsce. skonstruowany w oparciu o odwrotne założenia wydaje się nieadekwatny do realnego zapotrzebowania. Pojawia się pytanie o to, jak powinien wyglądać ten system? Co można lub wręcz należy go zmienić?

